

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2025.25.3.123-131>

Career Counselling for People with Disabilities

Kariérové poradenstvo v kontexte zdravotného znevýhodnenia

Michaela Kovalčíková

Abstract

Career guidance for people with disabilities is undoubtedly a crucial means of enabling them to find a suitable career path that takes into account their unique abilities. This paper reviews research that focuses on career counselling in the context of disability, with research conducted in countries with different socio-cultural backgrounds. Existing data have highlighted the importance of career counseling for individuals with disabilities, with an emphasis on strengths and a supportive environment. The aim of this paper is to provide an overview of the research studies conducted and to inspire Slovak researchers to further develop research in this area, as there is relatively little research on career counselling for people with disabilities in Slovak context.

Keywords: Health disabilities. Career guidance. Foreign countries. Researches.

Úvod

Viac ako jedna miliarda ľudí na svete žije s nejakou formou zdravotného znevýhodnenia súvisiaceho s telesným, mentálnym, intelektovým alebo zmyslovým znevýhodnením, ktoré má vplyv na plnú účasť v spoločnosti. Pre takýchto ľudí je zväčša typický nerovnaký prístup k zdravotnej starostlivosti a zamestnaniu, pričom každodenné skúsenosti s diskrimináciou sú bežné v mnohých častiach sveta. Je samozrejmé, že otázka zdravotného znevýhodnenia je otázkou, ktorá je začlenená do rôznych dokumentov a medzinárodných zmlúv vrátane Dohovoru o právach osôb so zdravotným znevýhodnením, ktorý uznáva práva súvisiace s rešpektom, dôstojnosťou a rovnakými príležitosťami pre jednotlivcov so zdravotným znevýhodnením (Cooc, 2019).

Osoby, ktorým sú diagnostikované špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby, sa často stretávajú s problémami pri získavaní, uchovávaní a následnom chápaní rôznych informácií. Špecifické ťažkosti s učením sa môžu prejaviť za mnohých okolností vrátane sociálnych, profesijných a aj v školskom prostredí.

Jednotlivci s uvedenými potrebami tak môžu mať množstvo edukačných problémov, ktoré im môžu brániť úspešne sa zaradiť na trh práce. Medzi tieto

problémy patrí napríklad nedostatok zdrojov prispôsobených ich špecifickým požiadavkám, obmedzené možnosti navštevovať školu a ťažkosti pri zvládaní študijných povinností. Žiaci a študenti tak vykazujú nižšiu mieru školskej dochádzky, čo následne obmedzuje ich prístup k rôznym kariérnym príležitostiam. Pri prechode do dospelosti sa daní jednotlivci stretávajú so zníženým počtom pracovných príležitostí a sú náchylnejší na nezamestnanosť, a dokonca sú odkázaní na nižšiu úroveň príjmov (Eseadi, 2023). Práve vďaka kariérovému rozvoju si tak jednotlivci identifikujú a osvoja zručnosti, ktoré im môžu byť nápomocné pri plánovaní a výbere zamestnania. Kariérový rozvoj je pre väčšinu ľudí celoživotným procesom, pričom jeho dôležitosť zdôrazňuje aj Národná asociácia pre rozvoj kariéry, podľa ktorej pomoc jednotlivcom zvýšiť seba pochopenie, pochopenie svojich reálnych schopností, záujmov, hodnôt a cieľov je dôležitým prvkom v procese kariérového rozvoja. Veľkým zlomom v živote každého človeka je voľba povolania, nakoľko si treba uvedomiť, že táto voľba nie je jednoduchá a tak, ako môže otvoriť dvere do sveta práce, môže ich aj zavrieť. O to viac je daná voľba náročnejšia, ak ide o jednotlivcov so špeciálnymi potrebami (Lazarus et al., 2011). Na danú skutočnosť poukazujú aj autori Chen a Chan (2014), podľa ktorých mládež so zdravotným znevýhodnením nemá ľahkú pozíciu vo svojom kariérovom rozvoji. Problémy, ktoré môžu sťažovať jednotlivcom so znevýhodnením ich kariérovú cestu, sú problémy súvisiace so slabými akademickými zručnosťami, nízkym sebavedomím a kariérovým povedomím, nedostatočnými rozvinutými sociálnymi zručnosťami a nedostatkom sebaurčenia a sebaupínania.

Prehľad vybraných výskumov zameraných na kariérové poradenstvo pre ľudí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP)

Pri výbere štúdií sme zohľadnili nasledovné kritériá výberu zahraničných štúdií:

- Zameranie na cieľovú skupinu žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami – všetky zahrnuté výskumy sa výslovne orientujú na žiakov s rôznymi špeciálnymi potrebami v školskom prostredí.
- Zámer výskumu súvisiaci s kariérovým poradenstvom – štúdie analyzujú buď faktory ovplyvňujúce výber povolania, prácu kariérových poradcov, kariérové preferencie.
- Geografická a kultúrna rozmanitosť – zvolené krajiny (Kazachstan, Slovinsko, Indonézia) predstavujú rôzne regióny sveta (Stredná Ázia, Európa, Juhovýchodná Ázia), čo umožňuje porovnať rozdielne prístupy a podmienky.
- Metodologická transparentnosť a vedecká hodnota:
 - do analýzy boli zahrnuté iba štúdie, ktoré obsahovali jasne popísané výskumné nástroje, výber vzorky, spôsob analýzy a interpretácie dát, čo zaručuje ich vedeckú hodnotu a spoľahlivosť;
 - preferované boli výskumy s dôrazom na validitu, reliabilitu a objektivitu;

- vylúčené boli štúdie bez overiteľných metodologických údajov a výskumy bez jasného opisu analytických metód.
- Časová aktuálnosť – štúdie boli publikované v období od roku 2019 do roku 2024, čo zaručuje ich súčasnú relevanciu vo vzťahu k aktuálnym trendom v inkluzívnom vzdelávaní a kariérovom poradenstve.

Cieľom štúdie realizovanej v Kazachstane bolo definovať hlavné problémy pri poskytovaní kariérového poradenstva pre študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a ponúknuť organizačno-metodické odporúčania. Autori štúdie v rámci metodologických východísk použili teoretické a empirické metódy na realizáciu cieľov a zabezpečenie validity analýzy údajov štúdie. Patria k nim výskumy, rozhovory, analýza pedagogickej a vedecko-metodickej literatúry, normatívnych právnych dokumentov a štatistických údajov. Údaje z výskumu boli získané počas realizácie projektu „Organizačné a metodické základy zabezpečenia inkluzívnosti profesijného poradenstva pre žiakov v školách“ realizovaného v Kazachstane v rokoch 2022 – 2024, pričom zber dát sa realizoval počas školského roka. Celkový počet respondentov bol 1451.

Štúdia bola realizovaná u žiakov deviateho ročníka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a zamerala sa na 3 okruhy:

- formovanie profesijného sebaurčenia,
- povedomie o svete povolání,
- motivácia pre výber povolania.

V rámci prvého okruhu Formovanie profesijného sebaurčenia je podľa výskumu medzi mestskými a vidieckymi študentmi pozorovaná nízka miera profesijnej istoty.

V rámci druhého okruhu Povedomie o svete povolání sa autori štúdie zamerali na to, odkiaľ získavajú žiaci informácie o rôznych profesiách, a na to, kto alebo čo má najväčší vplyv na profesijné určenie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Uvedená štúdia prináša zaujímavé zistenie, nakoľko minimálny počet (5 %) respondentov uviedol, že informácie o povolání dostáva od kariérového poradcu na škole a (3 %) uviedlo, že informácie dostáva od psychológa pôsobiaceho na ich škole. Najvyšší počet respondentov (36 %) uviedlo, že informácie o povolaniach získavajú od svojich rodičov.

V rámci tretieho okruhu Motivácia pre výber povolania je alarmujúcim zistením, že len (0.9 %) respondentov považuje za rozhodujúci motív pre výber svojho povolania priamo kariérového poradcu alebo psychológa, ktorý sa venuje kariérovému poradenstvu (Butabayeva et al., 2024)

Rozhodujúce motívy pre výber povolania u študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami uvádzame v nasledovnej tabuľke (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Rozhodujúce motívy pre výber povolania u študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (štúdiá z Kazachstanu)

External motives	%
external motivates and interest in the profession	84.7
ability for the profession	49.7
opportunity for career growth	22.1
opportunity to benefit society	16.2
Internal motives	%
the prestige of the proffesion	44.9
material benefits	42.2
parents's opinions	15.3
health status	5.3
recommendations from teachers	1
recommendations from a teacher psychologist, career guidance teacher	0.9

Zdroj: Butabayeva et al. (2024)

Výskumná štúdiá z Kazachstanu potvrdila tvrdenie, že pre úspešnosť profesijného sebaurčenia žiakov v inkluzívnom prostredí je potrebné si vytvoriť vlastný názor na profesiu vzhľadom na ich schopnosti. Práve práca v oblasti kariérového poradenstva v školskom prostredí rieši zásadný problém socializácie a sociálnej integrácie pre všetkých žiakov s prihliadnutím na ich schopnosti a zručnosti (Butabayeva et al. 2024).

Ďalšia výskumná štúdiá pochádza zo Slovinska a jej cieľom bolo zistiť, či poradcovia na základných a stredných školách zakladajú kariérové rozhodnutia na silných stránkach, pričom cieľovou skupinou boli žiaci a študenti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Na analýzu autori štúdie použili jednu výskumnú otázku: „Na čom by sa malo zakladať rozhodovanie o povolani ľudí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami?“

Na účely výskumu boli použité nespracované údaje z dotazníka, ktorý vytvorilo Ministerstvo školstva a športu v spolupráci s Pedagogickým inštitútom v Lubl'ane, pričom sa kontrolovala vecná a konštruktívna validita, spoľahlivosť a objektivita. Vecná a konštruktívna validita bola overená testom Kaiser-Myer-Olkin (KMO) a Bartlettovým testom sféricity. Spoľahlivosť bola overená metódou vnútornej konzistencie (Cronbachov koeficient α) a faktorovou analýzou.

Na základe náhodného výberu bolo do výskumu pozvaných 60 základných škôl, čo predstavuje (13,4 %) všetkých základných škôl v Slovinsku, 50 stredných škôl (25,6 %) a 34 špeciálnych škôl (100 %). Dotazník bol distribuovaný zamestnancom, ktorí na školách vykonávajú kariérové poradenstvo.

Kariéroví poradcovia uviedli kľúčové faktory profesijného rozhodovania, pričom ich mali zoradiť od najväčšieho významu po ten najnižší. Na prvé miesto umiestnili „silné stránky jednotlivca“, na druhé miesto „schopnosti a zručnosti“, na tretie miesto „poruchy a postihnutia“, položky „úspech v učení/znalosti“ a „kde si človek nájde prácu“ sa umiestnili na posledných dvoch priečkach (Tabuľka 2). Uvedený výskum tiež zisťoval, či existuje rozdiel medzi kariérovými poradcami podľa toho, z akých škôl pochádzajú (mestské alebo dedinské). Testom aritmetických priemerov sa preverili štatisticky významné rozdiely v postojoch k faktorom profesijného rozhodovania pre študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Test ukazuje signifikantný rozdiel v položke „poruchy/postihnutia“, a práve tento faktor je dôležitejší pri rozhodovaní pre kariérových poradcov viac na dedinských školách ako na tých mestských (Drobníč, 2023).

Tabuľka 2: Faktory profesijného rozhodovania pre študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (štúdia zo Slovinska)

Vocational decisions should be based on:	N	Ar. mean	St. dev.	95% confidence interval for the ar. mean		Rang
				Lower limit	Upper limit	
Disorders/ disabilities	100	3.14	1.518	2.84	3.44	3
Strenghts	100	1.76	1.138	1.53	1.99	1
What is he/she interested in doing	100	3.19	1.361	2.92	3.46	4
Abilities and skills	100	2.98	1.223	2.74	3.22	2
Learning sucess/knowledge	100	5.00	1.073	4.79	5.21	6
Where a person will find a job	100	4.78	1.440	4.49	5.07	5

Zdroj: Drobníč (2023)

Posledná uvedená štúdia pochádza z mesta Banjarmasin, hlavného mesta Južného Kalimantanu v Indonézii. Cieľom štúdie je analyzovať a identifikovať kariérne typy a záujmy u žiakov a študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v meste Banjarmasin a zistiť, či existujú rozdiely v kariérových typoch a záujmoch medzi študentmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Čo sa týka metodologických východísk, štúdia využíva dizajn prierezového prieskumu s použitím porovnávacieho modelu medzi skupinami na odhalenie trendov v kariérových záujmoch medzi skupinami

žiacov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na úrovni základnej školy a na úrovni strednej školy. Autori štúdie distribuovali dotazníky o kariérovom type, ktoré obsahuje 36 položiek usporiadaných podľa Hollandovej teórie. Výskumný súbor tvorilo 178 žiakov a študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na základných a stredných školách. Súbor bol učený prostredníctvom proporcionálne-stratifikovaného náhodného výberu z piatich okresov v meste Banjarmasin (Heiriyah & Haryadi, 2019).

Podľa Hollanda patrí väčšina ľudí k jednému zo šiestich osobnostných typov a to:

- realistickému (R),
- investigatívnemu (I),
- umeleckému (A),
- sociálnemu (S),
- podnikateľskému (E),
- konvenčnému (C).

Výsledky výskumu ukazujú, že najväčší počet študentov je sociálny typ osobnosti, a teda prevláda kariérny typ S, pričom majú tendenciu uprednostňovať prácu s dôrazom na pomoc, vzdelávanie a rozvoj druhých (S=90; 28,4 %). Najmenší počet študentov (S=15; 4,7 %) je investigatívny typ, pričom ich priťahuje bádanie, skúmanie a práca, ktorá si vyžaduje koncentrované pozorovanie a presnú analýzu javov alebo situácií (Tabuľka 3).

Tabuľka 3 Prehľad kariérových typov študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (štúdia z Indonézie)

Type of Career Interests (n = 178)	M*	N	Percentage
Realistic (R)	3,82	87	27,4 %
Investigatif (I)	2,48	15	4,7 %
Artistic (A)	3,20	46	14,5 %
Social (S)	3,82	90	28,4 %
Enterprising (E)	2,73	38	12 %
Conventional (C)	2,96	41	13 %
Total	19,01	317	100 %

*Mean = High: pp > 3,81; Medium: pp = 2,67 – 3.81; Low: pp < 2.67

Zdroj: Heiriyah & Haryadi (2019)

Komparácia a analýza uvedených štúdií

Štúdia z Kazachstanu mala širší sociálno-pedagogický rozmer a zameriavala sa nielen na výskum javov, ale aj na formuláciu odporúčaní. Slovinská štúdia bola prísne kvantitatívna, dôsledne validovaná, a zameraná na perspektívu

profesionálov. Indonézsky výskum mal zas psychometrický základ. Aplikoval teóriu osobnostných typov (RIASEC) a skúmal štruktúru preferencií naprieč úrovňami škôl, a to základnej a strednej školy. Ak sa zameriame na komparáciu výskumných nástrojov a analýz, tak kazachstanská štúdia pracovala s najväčšou vzorkou respondentov a zamerala sa na pohľad žiakov, pričom zaznamenala nízky vplyv kariérových poradcov. Slovinská štúdia bola zameraná na názory odborníkov (pomáhajúcich profesionálov) a metodologicky najdôslednejšia. Jej výhodou bolo, že výsledky boli štatisticky validované a interpretované (KMO, Bartlettov test, Cronbach α , faktorová analýza). Indonézsky výskum je zas aplikáciou známej kariérovej teórie (Holland), ktorá umožňuje preniesť výsledky do praktického poradenstva.

Kazachstanská štúdia taktiež odhalila nízku mieru inštitucionalizovanej podpory, čo kontrastuje so Slovenskom, kde poradca zohráva kľúčovú rolu pri rozhodovaní na základe silných stránok žiakov. Indonézska štúdia reflektuje potenciál psychologických nástrojov a sebareflexie, pričom ukazuje prevahu „sociálnych“ typov, čo môže mať praktické dôsledky pre špecializáciu kariérového poradenstva.

Zhrnutie analýzy:

- výskum v Kazachstane poukazuje na potrebu zvýšiť účasť odborníkov na kariérovom rozhodovaní a prekonať dominanciu neformálnych zdrojov, ako sú napríklad rodičia,
- Slovinsko reprezentuje model dobrej praxe, poradenský proces je metodicky podložený a orientovaný na pozitíva študenta, metodologicky je najkomplexnejšia a najpresnejšia, pracuje s overením spoľahlivosti a konštruktivej validity, zatiaľ čo ostatné dve štúdie pracujú prevažne s deskriptívnou analýzou,
- štúdia z Indonézie poukazuje na význam aplikácie osobnostných typológií.

V predkladanej časti článku sa zameriame na možné implikácie pre slovenský kontext:

- zistenia z Kazachstanu poukazujú na veľmi nízky vplyv kariérových poradcov a psychológov na profesijné rozhodovanie žiakov so ŠVVP (0,9 %), a preto je vhodné systematizovať poradenstvo ako proces a zvýšiť kompetencie poradcov pre prácu so žiakmi so ŠVVP, napríklad formou špecializačného vzdelávania,
- orientácia na silné stránky a schopnosti – daná orientácia je kompatibilná s princípmi inkluzívneho vzdelávania, ktoré na Slovensku prebieha. Taktiež je žiaduce, aby poradenský pracovníci vnímali schopnosti, záujmy a preferencie žiakov so ŠVVP predovšetkým ako potenciál, nie ako limitáciu,
- aplikácia typológií môže pomôcť odstrániť stereotypy vo výbere profesií, nakoľko na Slovensku vo všeobecnosti prevláda téza, že pre žiakov so ŠVVP je k dispozícii limitované množstvo profesií,

- z porovnania všetkých troch štúdií vyplýva, že kariérové poradenstvo pre žiakov so ŠVVP si vyžaduje spoluprácu medzi školou, rodinou a odborníkmi, preto je nevyhnutné posilniť aktívne prepojenie školy s rodinou a komunitou v procese kariérového poradenstva.

Záver

Kariérové poradenstvo v školskom prostredí je službou pre všetkých žiakov (vrátane žiakov so zdravotným znevýhodnením). Kariérové poradenstvo by tak malo byť súčasťou národného kurikula každej krajiny a malo by sa podporovať v širších aspektoch života. Taktiež by sa malo poskytovať komplexné kariérové poradenstvo, pretože pre jednotlivcov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami existuje málo brigád alebo pracovných skúseností, prostredníctvom ktorých by si mohli rozvíjať pracovné návyky (Murugami & Nel, 2012). Vzdelanie je príprava na život, pričom úlohou vzdelávania je podporovať celkový rast človeka a jeho harmonickú integráciu do spoločnosti. Ak sa to má dosiahnuť, musí sa ísť nad rámec možností a kariérové poradenstvo je príležitosťou, aby jednotlivec naplno rozvinul svoj potenciál a bol prínosom pre spoločnosť (Shah et al., 2022).

Na základe vyššie uvedených výskumov je možné konštatovať, že mládež so zdravotným znevýhodnením nezažíva ľahkú cestu vo svojom kariérovom rozvoji, či už v kontexte prechodu zo školy do školy (stredná škola – vysoká škola) alebo prechodu zo školy do práce. Pri výbere vhodnej kariéry by sa mal klásť dôraz aj na typológiu osobnosti, ako poukazuje výskum z Indonézie, ktorý pomôže ľahšie identifikovať silné a slabé stránky osobnosti. Výsledky výskumu zo Slovinska takisto zdôrazňujú dôležitosť silných stránok, pričom sa práve uvedenou štúdiou zistilo, že slovinskí kariéroví poradcovia stavajú svoje poradenstvo na silných stránkach svojich klientov. Práve poradenstvo pre ľudí so zdravotným znevýhodnením by sa nemalo zameriavať na deficity a slabé stránky, ale na mobilizáciu vnútorných zdrojov klienta a jeho podporné prostredie. Za alarmujúci považujeme výsledok výskumnej štúdie z Kazachstanu, podľa ktorej iba (5 %) respondentov dostáva informácie o povolání od kariérového poradcu pôsobiaceho na ich škole. Inšpiratívne pre prax by bolo podobný výskum realizovať na Slovensku a porovnať slovenské výsledky s výsledkami z Kazachstanu.

Na Slovensku, ale aj v zahraničí existuje pomerne málo výskumov, ktoré sa zameriavajú na kariérové poradenstvo pre ľudí so zdravotným znevýhodnením. Aj prostredníctvom tohto článku si kladieme za cieľ poukázať na význam tejto problematiky a priblížiť aktuálny stav výskumov a prístupov v rôznych krajinách, ktorý môže byť inšpiratívny práve pre Slovensko.

Bibliografia

- BUTABAYEVA, L. A., ISMAGULOVA, S. K., NOGAIBAYEVA, G. A.,
NURLANBEKOVNA, U. A., & ZHUSSIP, A. K. 2024. Providing an
inclusive career guidance in Kazakhstani schools. In: *Novitas-ROYAL*,
2024, 18 (1), 179-189. ISSN 1307-4733.
- COOC, N. 2019. Teaching students with special needs: International trends in
school capacity and the need for teacher professional development. In:
Teaching and Teacher Education, 2019, 83, 27-41. ISSN 0742-051X.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.03.021>
- CHEN, CH. P., CHAN, J. 2014. Career guidance for learning-disabled youth.
In: *International Journal for Educational and Vocational Guidance*,
2014, 14, 275-291. ISSN 1873-0388. <https://doi.org/10.1007/s10775-014-9270-6>
- ESEADI, C. 2023. Career counselling models and services for students with
specific learning disabilities. In: *KONSELOR*, 2023, 12 (1), 1-16.
ISSN 2541-5948. <https://doi.org/10.24036/020231216-0-86>
- DROBNIČ, J. 2023. People with special needs and career development based
on strength. In: *Center for Educational Policy Studies Journal*, 2023,
13 (3), 213-232. ISSN 1855-9719. <https://doi.org/10.26529/cepsj.1381>
- HEIRIYAH, A., HARYADI, R. 2019. Exploration of career differences in
career interests of Students with special needs. In: *KONSELI: Jurnal
Bimbingan dan Konseling*, 2019, 06 (2), 141-148. ISSN 2355-8539.
<https://doi.org/10.24042/kons.v6i2.5105>
- LAZARUS, K. U., KELECHI, L., & IHUOMA, CH. 2011. The role of
guidance counsellors in the career development of adolescents and
young adults with special needs. In: *British Journal of Arts and Social
Sciences*, 2011, 2 (1), 51-62. ISSN 2046-9578.
- MURUGAMI, M. W., NEL, M. N. 2012. A developmental career guidance
and Counselling process for learners with disabilities: Preparation for
employment. In: *Educational Research*, 2012, 3 (4), 362-370.
ISSN 2141-5161.
- SHAH, N. H., KAUSAR, R., & SHAHEEN, A. K. 2022. Career Counseling
Practices: A Survey of secondary schools of Kotli Azad Jammu and
Kashmir. In: *Global Education Studies Review*, 2022, VII (IV), 71-84.
ISSN 2708-3608. [https://doi.org/10.31703/gesr.2022\(VII-IV\).07](https://doi.org/10.31703/gesr.2022(VII-IV).07)

Mgr. Michaela Kovalčíková, DSc.

Katedra sociálnej práce (interná doktorandka)

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

michaela.kovalcikova464@edu.ku.sk